

СУФУРТА КОМПАНИЯСИ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ОМИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Артикова Фазилат Панжиеевна

Тошкент Кимё халқаро университети

ORCID: 0009-0006-3011-2232

fazilat88@mail.ru

Аннотация. Ҳар қандай сұғурта компанияси фаолиятининг асосини ташкил этишида сұғурта портфели мұхым аҳамият касб этади. Сұғурта компанияси томонидан мувозанатлашган, барқарор ва самарали ташкил этилған сұғурта портфелини яратиш долзарб масала ҳисобланади. Унинг ташкил этилишида ўзига хос тамойиллари ва функциялари, назарий асослари тадқиқотчиларнинг ҳамиша диққат әттиборида турған долзарб масалалардан бири саналади.

Калит сўзлар: сұғурта, сұғурта портфели, сұғурта компаниясининг молиявий барқарорлиги, сұғурта портфелининг таснифланиши, сұғурта портфелини бошқариш.

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

Артыкова Фазилат Панджиеевна

Ташкентский Международный Университет Кимё

Аннотация. Страховой портфель играет важную роль в формировании основы деятельности любой страховой компании. Создание страховой компанией сбалансированного, стабильного и эффективно организованного страхового портфеля является актуальной задачей. Ее конкретные принципы и функции, теоретические основы ее организации считаются одними из актуальных вопросов, которые всегда находятся в центре внимания исследователей.

Ключевые слова: страхование, страховой портфель, финансовая устойчивость страховой организации, классификация страхового портфеля, управление страховыми портфелем.

ANALYSIS OF FACTORS FOR ENSURING FINANCIAL STABILITY OF AN INSURANCE COMPANY

Artikova Fazilat Panjievna

Tashkent International Kimyo University

Abstract. The insurance portfolio plays an important role in forming the basis of any insurance company's activities. Creating a balanced, stable and effectively organized insurance portfolio by an insurance company is an urgent task. Its specific principles and functions, the theoretical foundations of its organization are considered one of the pressing issues that are always in the focus of attention of researchers.

Key words: insurance, insurance portfolio, financial stability of an insurance organization, classification of an insurance portfolio, insurance portfolio management.

Кириш.

Хар қандай иқтисодиётининг асоси унинг барқарор ривожланишига боғлиқ бўлади. Бундай ҳолатда суғурта институтларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Бунда суғурта компанияларининг ўз барқарорликларини таъминлаш янада муҳимдир. Суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигини таъминловчи асосий омиллардан бири бу суғурта портфелидир. Суғурта портфели моҳиятини тушуниш ва унинг мувозанатлашган шаклини таъминлаш бугунги кунда долзарб бўлиб қолмоқда. Суғурта портфели суғурта компаниясининг бутун фаолияти ва унинг молиявий барқарорлигин белгилайдиган асосини ташкил этади. Суғурта портфели деганда маълум ҳудудда суғурта қилинган обьектларнинг ҳақиқий сони ёки мавжуд суғурта шартномалари тушунилади. Суғурта портфелининг молиявий барқарорлиги деганда қабул қилинган рисклар ва портфел рентабеллиги ўртасидаги доимий баланс тушунилади. Суғурта портфелининг ҳажми, сифати, таркиби ва динамикаси суғурта тўловларининг келиб тушиши, суғурта қопламалари тебраниши, суғурта суммалари ҳажмининг ўзгариши суғурта операцияларининг рентабеллигини белгилайди.

Адабиётлар таҳлили.

Суғурта бизнесида суғурта портфелининг роли ва ўрнини аниқроқ аниқлаш учун суғурта портфели билан боғлиқ операцияларни тадқиқ этиш услубиётини кўриб чиқиш керак. Суғурта фанларида “Суғурта портфели” атамасига иқтисодчилар томонидан турли даврлarda турлича тарифлар бериилган. Жумладан, Рейтман (1992) ушбу тушунчага қўйидагича таъриф беради “Суғурта портфели – бу маълум бир ҳудуд ёки компанияда суғурталанган обьектлар ёки суғурта шартномаларининг реал сони”.

Рубин ва Солдаткинлар (1994) қўйидаги таърифни таклиф этадилар: “Суғурта портфели – бу суғурта компаниясининг умумий фаолияти ҳажми билан тавсифланадиган ва амалга оширилган суғурта битимларининг умумий ҳажми”.

Яшинанинг (2007) таърифига кўра “Суғурта портфели – бу эквивалентлик, мувозанатлашган ва самарадорлик тамоиллари асосида суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигини таъминлайдиган маълум молиявий воситалар мажмуй билан суғурта қилиш учун қабул қилинган суғурта рискларининг қиймати”.

Рязанцевнинг (2009) фикрига кўра “Суғурта портфели – бу суғурта компаниясининг жами шартномалари бўйича суғурта қабул қилинган рисклар ва суғурта мажбуриятларининг ҳажмидир”.

Собиров (1998) тадқиқотларида қўйидагиларни кўришимиз мумкин, яъни “вилоят, шаҳар, туман доирасида суғурталанган обьектлар ва амалдаги шартномалар суғурта портфелини ташкил этади. Унинг таркибига кирган обьектлар ва шартномаларининг ҳудуддаги нисбати ҳар бир ҳудудда суғурта хиллари қандай ривожланганлигини ифода қиласи”.

Суғурта портфели атамаси бошқа маънода – ҳудудда тўпланган суғурта бадалларининг умумий миқдори сифатида ҳам ишлатилади.

Жигас (2009) тарифига кўра “Суғурта портфели – бу маълум бир суғурта суммаси билан тавсифланадиган суғурта шартномаларининг тўпламидир. Аслида эса у суғурта компаниясининг суғурталанувчилар олдидағи мажбуриятидир. Барқарор суғурта портфелини яратиш суғурта компаниясининг муҳим мақсадларидан биридир. Қабул қилинган суғурта шартномалари бўйича суғурта компаниясининг жавобгарлик даражаси унинг молиявий имкониятларига мос келиши керак. Суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун кўп миқдордаги суғурта шартномалари ва паст даражадаги жавобгарлик билан суғурта портфелини шакллантириш тавсия этилади”.

Чалдаева (2011) “Суғурта портфели (insurance portfolio) – маълум вақт (маълум бир санада) оралиғида суғуртани ривожлантириш бўйича суғурта компанияси

фаолиятининг умумлаштирилган тавсифи. Кўплаб фарқларга қарамай, кўпгина тадқиқотчилар сұғурта портфелининг моҳияти тўғрисидаги қарашлари бир хиллигини таъкидлайдилар, яъни сұғурта портфелининг миқдорий белгиси бу сұғурта шартномасидир. Унинг моҳияти эса сұғурта компанияси сұғурталанувчи томонидан сұғурта хизматини олдиндан тўлаган тақдирда зарарни қоплаш мажбуриятини ўз зиммасига олиши тушунилади.

Ефимов (1996) эса “Сұғурта портфели – барча мавжуд сұғурта ёки қайта сұғурта шартномалари бўйича сұғурта компанияси ёки қайта сұғурта компаниясининг жавобгарлиги. Сұғурталанган обьектларнинг ҳақиқий сони ёки сұғурта компаниясининг жорий фаолиятида расмийлаштирилган шартномалар сони”.

Абдурахмонов (2018-2024) ўз тадқиқотларида сұғурта портфелини шакллантиришнинг мауммолари, сұғурта мукофотларини шакллантириш, уларни кўпайтиришда соҳага янги технологияларни жорий этиш, тизимда юз бераётган ўзгаришлар, рақобатнинг янги шакллари, сұғурта портфелини купайтириш бўйича ўз қарашларини баён этган.

Юқорида келтирилган таърифларнинг барча муаллифлари сұғурта портфелининг ҳолати сұғурта компанияси томонидан қабул қилинган рискларнинг ўзига хослиги ва иқтисодий таркиби бир хиллигини таъкидлашади. “Сұғурта портфели” атамасининг таҳлили асосида шуни таъкидлаш мумкинки, унинг ҳажми амалдаги сұғурта шартномаларининг сони, сұғурта қилинган обьектлар сони, шунингдек сұғурта суммаларининг умумий ҳажми билан белгиланади. Молиявий таҳлил қилиш нуқтаи назаридан эса сұғурта портфелини ҳажми келиб тушган сұғурта мукофотлари, шунингдек сұғурта турлари бўйича кўриб чиқилиши мумкин.

Таҳлил ва натижалар мұҳомаси.

Сұғурта фани назариясида сұғурта портфелини шакллантиришнинг асосий тамойиллари келтирилган бўлиб (гарчи амалда турли хил иқтисодий, хукуқий ва бошқа омиллар туфайли улар ҳар доим ҳам амалга оширилмайди) улар қўйидагилардан изборат:

1. Оқилона етарлилик тамойили. Сұғурта портфелининг ҳажми сұғурта шартномалари ва сұғурта обьектлари сонига, шунингдек сұғурта суммасининг умумий миқдорига боғлиқ. Сұғурта катта сонлар қонуниятларига асосланади, шунинг учун ушбу миқдорий тавсифловчи хусусият сифат хусусиятларига эга бўлади. Бу ерда етарлилик қўйидагиларни англатади: сұғурта портфелидаги бир ҳил сұғурта қилинган обьектлар қанчалик кўп бўлса, сұғурта компанияси ҳодиса юз бериш эҳтимоли тўғрисида аникроқ маъумотларга эга бўлади.

2. Бир ҳиллик тамойили. Сұғурта портфелининг бир ҳиллигини баҳолаш мезонлари сұғурта суммаси ва рисклар ҳажми ҳисобланади. Ушбу баҳолашга эҳтиёж танланма қонуни билан изоҳланади. Бир ҳиллигини баҳолаш учун сұғурта назариясида сұғурта суммасини тарқалиш (дисперция) миқдорларидан фойдаланиш мумкин, бу максимал ва минимал сұғурта суммаларининг сұғурта шартномаларидаги улушларни акс эттиради.

3. Тенглик тамойили. Сұғурта портфелининг тенглиги янги тузилаётган шартномалар ва муддати тугаётган шартномаларнинг нисбати сифатида қўриб чиқилади. Сұғурта компанияси учун мувозанатлашган портфел ҳолатига эришиш жуда мұхим, бунда янги тузилаётган шартномалар оқими ҳеч бўлмаганда тугаётган сұғурта шартномларининг ўрнини қоплаши, балки сұғурта сұғурта суммасига, муддатига ва риск миқдорига ҳам тегишли бўлиши керак.

4. Барқарорлик тамойили. Сұғурта портфелининг барқарорлиги уларнинг амал қилиш муддатлари тугаганига қадар сұғурта қопламаси билан таъминланадиган шартномалар улуши билан тавсифланади. Ушбу кўрсаткични ҳисобга олиш зарурати,

мижознинг суғурта муддати тугашидан олдин шартномани бекор қилиш ҳуқуқига эга эканлиги билан боғлиқ. Қоидага кўра шартномани муддатидан олдин бекор қилиш ҳолати бу суғурта компаниясининг тариф сиёсати ва суғурта риски бўйича суғурта қопламаси суғурталанувчининг эҳтиёжларни тўлиқ қондира олмаслигидир. Бу ўз навбатида суғурта компаниясининг маркетинг сиёсати ва стратегиясини ўзгартириш зарурлигини кўрсатади.

5. Диверсификация тамойили. Бу тамойилга риоя қилиш рискларни йиғиш (тўплаш) таъсиридан қочиш имконини беради. Ушбу тамойилга амал қилиш рикларни йиғиш (тўплаш) натижасида портфелнинг мувозанатига, яъни бир турдаги суғурталанган объектларнинг кўп сонига таъсир кўрсатадиган ҳодисаларнинг юзага келиши эҳтимолини пасайтиришдан иборат. Бунда портфелнинг ҳудудлар бўйича мувозати таъминланиши муҳим ҳисобланади.

Ушбу тамойилларга риоя қилиш суғурта компаниясига оқилона ва ҳар томонлама мувозанатлашган суғурта портфелини шаклантириш имконини беради. Суғурта компаниялари суғурта портфелининг функциялари 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Суғурта портфели функцияси¹³²

Функция	Моҳияти
Суғурта хизматларини танлаш функцияси	Суғурта компанияси суғурта хизматлари сифати ва турларини тақдим этишда суғурталанувчилар талабларига жавоб берадиган портфел турини танлаш ҳуқуқига эга.
Суғурта хизматларини диверсификациялаш функцияси	Суғурта портфели таркибий шаклда шакллантирилади.
Ҳисоб функцияси	Шартномалар сони, суғурта мукофотлари миқдори, суғурта суммаси, суғурта муддати ва заарларнинг юз бериш эҳтимоли аниқланади.
Таҳлилий функция	Суғурта протфелининг режалаштирилган ва амалдаги самарадорлиги, рентабеллик ва рисклилик даражаси билан таққосланади: таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқлади.
Инвестиция функцияси	Суғурта компаниясининг даромадлари ўсишини ва суғурталанувчилар учун тарифларнинг пасайишини таъминлайди.
“Янги” портфелни оптималлаштириш функцияси	Янги портфелни даромадлилик ва рисклилик кўрсаткичлари асосида оптималлаштириш.

Умуман олганда, суғурта портфелининг функциялари тўғрисидаги фикрларни умумлаштириш шундай хулоса қилиш мумкинки, барча фикрларнинг мақсади бу самарали суғурта портфелини яратиш; даромадлилик ва риск даражаси ўртасидаги муқобил мувозанатга эришиш, яъни буларнинг барчаси суғурта портфелининг молиявий барқарорлигини таъминловчи омил бўлиб хизмат қиласди.

Ҳисобот даврида суғурта операциялари самарадорлигини ўз вақтида оширишга имкон берадиган суғурта компанияси суғурта портфелининг энг муҳим қўрсаткичлари кўриб чиқамиз.

1. Портфелда суғурталанган объектлар сони. Ҳисобот даврида ушбу кўрсаткичлардаги ўзгаришларни доимий равишда кўзатиб бориш ва шартномалар бўйича суғурталанган объектлар сонини аниқлаш керак. Агар суғурта портфелидаги суғурта объектлари сони мингдан ортиқ бўлса, унда катта сонли қонунлар амалга оширилади ва барча кейинги ҳисоб-китоблар ишончли бўлади.

¹³² Адабиётлар таҳлили асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

2. Конъшин коэффициенти. Ушбу кўрсаткичдан фойдаланган ҳолда суғурта операцияларининг молиявий барқарорлиги баҳоланади. Коэффициент қиймати қанчалик паст бўлса, суғурта операцияларининг молиявий барқарорлиги ва шу сабабли суғурта компаниясининг молиявий ишончлилиги шунчалик юқори бўлади.

3. Мувозанат коэффициенти. Ушбу кўрсаткич муддати ўтган суғурта шартномалари сонининг ҳисобот санасидаги амалдаги шартномалар билан ўзаро нисбатини тавсифлайди. Коэффициент асосида суғурта компанияси амалга оширадиган суғурта турининг ривожланиш босқичини ҳолатини яъни ўсиши ёки пасайиши тўғрисида хulosha чиқариш мумкин. Мувозанатли суғурта портфелида мувозанат коэффициенти 1 дан кам бўлиши керак.

4. Заарлилик коэффициенти. Заарлилик коэффициенти суғурта компаниясининг тўловлари билан тўғридан-тўғри пропорционалдир, шунинг учун уларнинг қиймати 1 дам бўлиши керак.

5. Суғурта портфелининг бир (турдаги) хиллиги. Бундай ҳолда суғурта компанияси максимал суғурта суммасининг ўртача суғурта суммасига ва ўртача суғурта суммасининг минимал суғурта суммаси нисбатига эътибор қратиши лозим. Агар ушбу нисбатлар иккidan катта ёки тенг бўлса, унда суғурта портфели бир хил турдаги ҳисобланади.

Суғурта компанияси суғурта портфелини тузишда уни таркиблаштириш масалаларига алоҳида эътибор бериши лозим. Агар битта суғурта тури бўйича суғурта шартномаларининг сони улар бўйича олинган мукофотлар улушкига номутаносиб бўлса ва бу ўз навбатида тегишли суғурта суммасининг ҳажмига номутаносиб бўлса, унда суғурта портфели мувозанатлашмаган ҳисобланади.

Шуни ёдда тутиш керакки, беқарор иқтисодий шароитида суғурта компанияси ташқи (эгзоген) ва ички (эндоген) омилларнинг таъсирила дуч келади ва уларни ўз фаолиятида ҳисобга олиши керак бўлади. Шундай қилиб, суғурта компаниясининг фаолиятида унинг молиявий барқарорлиги ва тўлов қобилиятига сезиларли таъсир кўсатадиган операцион ва тадбиркорлик рисклари мавжуд бўлади.

3-жадвал

Ўзбекистон Республикаси суғурта бозорининг тузилиши¹³³

Суғурта бозори тузилиши	31.12.2022	31.12.2023	O'zgarish (+/-)
Суғурта ташкилотлари сони	41	38	-7,3%
шу жумладан ҳаёт суғуртаси бўйича	8	7	-12,5%
Суғурта ташкилотларининг умумий устав капитали (млн. сўмда)	1 884 111	2 298 572	+22,0%
Суғурта брокерлари сони	7	8	+14,3%
Актуарийлар сони	5	5	0%
Суғурта агентлари сони	9 155	4 736	-48,3%
шу жумладан юридик шахслар	2 625	1 711	-34,8%
Тўловларни кафолатлаш жамғармаси аъзолари бўлган суғурта ташкилотларининг сони	25	26	+4,0%

Сўнгги йилларда суғурта ташкилотлари фаолиятида ихтиёрий суғурта турларида кескин ўсиш суръатлари намоён этмоқда, бу эса суғуртанинг реал ривожланиши ва суғурта компаниялари хизматларига бўлган ишонч даражасининг ортиб боришидан далолат бериб

¹³³ Ўзбекистон Республикаси Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди <https://napp.uz/ru/pages/statistics-and-analysis-for-im>.

келмоқда. Шундай қилиб, 2024 йил 1 январь ҳолатига сұғурта ташкилотлари сони 38 тани ташкил этди, шундан 7 та ташкилот ҳәётни сұғурталаш билан шуғулланиб келмоқда (3-жадвал).

2023 йилда битта янги компания ташкил этилиб ("NEO INSURANCE CORP" лицензия рақами № 101477, устав капитали 45,000,00 млрд сүм) бешта компания лицензияси бекор қилинди ("SHARQ-SUG'URTA" АЖ, "GARANT INSURANCE GROUP" АЖ, "UNIPOLIS" АЖ, "ASKO-VOSTOK" АЖ ҚҚ, "FAROVON SUG'URTA" АЖ), шунингдек битта компаниянинг лицензияси вақтингча тұхтатылған ("DD GENERAL INSURANCE" АЖ).

Умуман олганда 2023 йил якунига құра мамлакатимиз сұғурта бозорида амалда бўлган шартномаларнинг умумий сони қарийб 9,74 миллион донани, тузилган шартномаларнинг умумий сони эса 9,13 миллион донани ташкил этди (2022 йилда мос равищда 8,40 миллион дона ва 7,95 миллион дона бўлган).

Ўзбекистон Республикаси истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари шуни кўрсатмоқдаки, кейинги йилларда мамлакатимизда сұғурта фаолияти анча барқарор суръатларда ривожланиб келмоқда. Устав капиталини кўпайтириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар натижасида 2023 йил давомида сұғурта ташкилотларининг умумий устав капитали 22,05 фоизга ўсди ва 2 298,57 миллиард сүмни ташкил этди (4-жадвал).

4-жадвал

Ўзбекистон сұғурта хизматлар бозорининг асосий кўрсаткичлари¹³⁴

Кўрсаткич	Сұғурта компаниялар сони	Сұғурта мукофотлари (млрд.сүм)	Сұғурта қопламалари (млрд.сүм)	Жами устав капитал (млрд.сүм)
Йил				
2018	30	1635,2	460,8	543
2019	36	2313,9	813,5	755,2
2020	40	2212	732	1439,1
2021	42	3733	1235	1545,7
2022	41	6231,7	2596,9	1884,1
2023	38	8059,7	2022,1	2299,5

2023 йил якуни бўйича сұғурталовчиларнинг инвестиция портфели 29,4 фоизга ўсиб, 6,15 трлн. сүмни ташкил этади Инвестицияларнинг асосий қисми банк депозитлари ҳисобига тўғри келди, улар кўриб чиқилаётган даврда 39,4 фоизга ўсиб ва 4,04 трлн. сүмни ташкил этган.

5-жадвал

Сұғурта компаниялари инвестиция портфелининг таркибий тузилиши¹³⁵

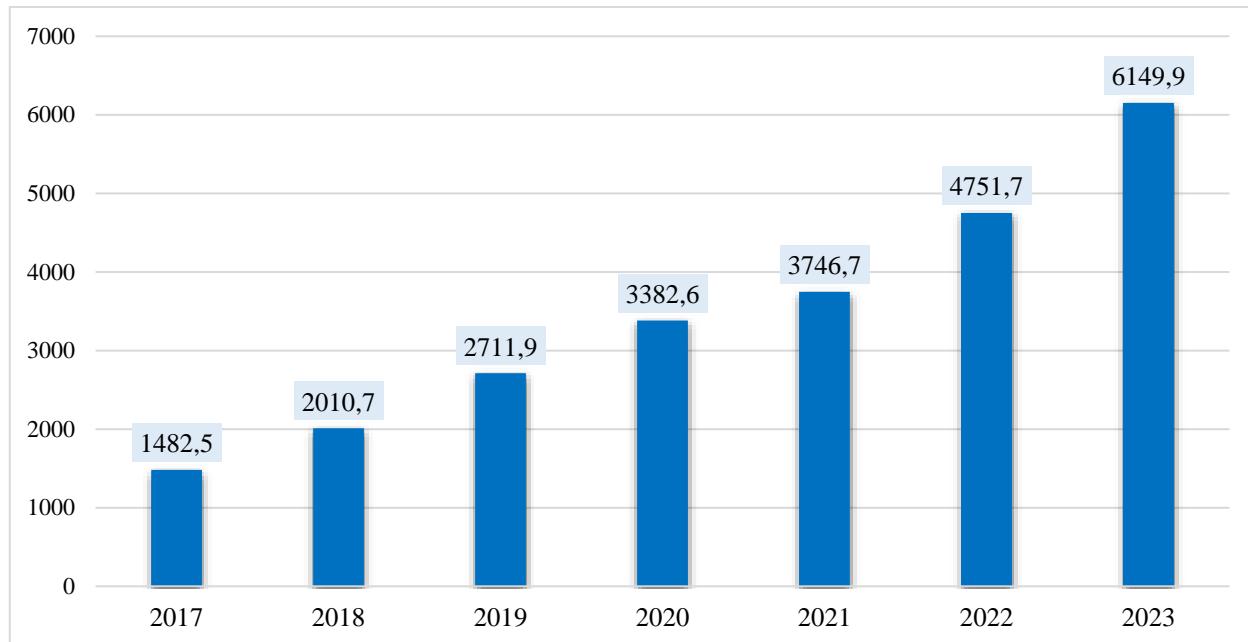
Кўрсаткич номи	31.12.2022		31.12.2023		Ўзгариш % да
	млн. сўмда	Жамига нисбатан % да	млн. сўмда	Жамига нисбатан % да	
Жами инвестициялар, шу жумладан:	4 751 745	100%	6 149 938	100%	+29,4%
Депозитлар (омонатлар)	2 896 636	61,0%	4 037 369	65,6%	+39,4%
Қимматли қофозлар	1 287 917	27,1%	1 357 492	22,1%	+5,4%
Зайлар	60 776	1,3%	46 864	0,8%	-22,9%
Кўчмас мулк	358 944	7,6%	539 498	8,8%	+50,3%
Ташкилотлар устав фондидаги иштироки	118 221	2,5%	134 728	2,2%	+14,0%
Бошқа инвестициялар	29 252	0,6%	33 988	0,6%	+16,2%

¹³⁴ Ўзбекистон Республикаси Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди <https://napp.uz/ru/pages/statistics-and-analysis-for-im>.

¹³⁵ Ўзбекистон Республикаси Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди <https://napp.uz/ru/pages/statistics-and-analysis-for-im>.

Қимматли қоғозларга инвестициялар 2023 йил якуни бўйича 5,4 фоизга ўсиб 1 357,49 миллиард сўмни ёки суѓурта ташкилотларининг барча инвестицияларининг 22,1 фоизини ташкил этди ва ҳоказо.

Суѓурта компаниялари инфляция портфелининг ўсиш тенденциясини янада чуќуроқ тушиниш учун уларни йиллар давомида қилган инвестицияларини таҳлилини кўриб ўтишимиз ўринлидир (1-расм).

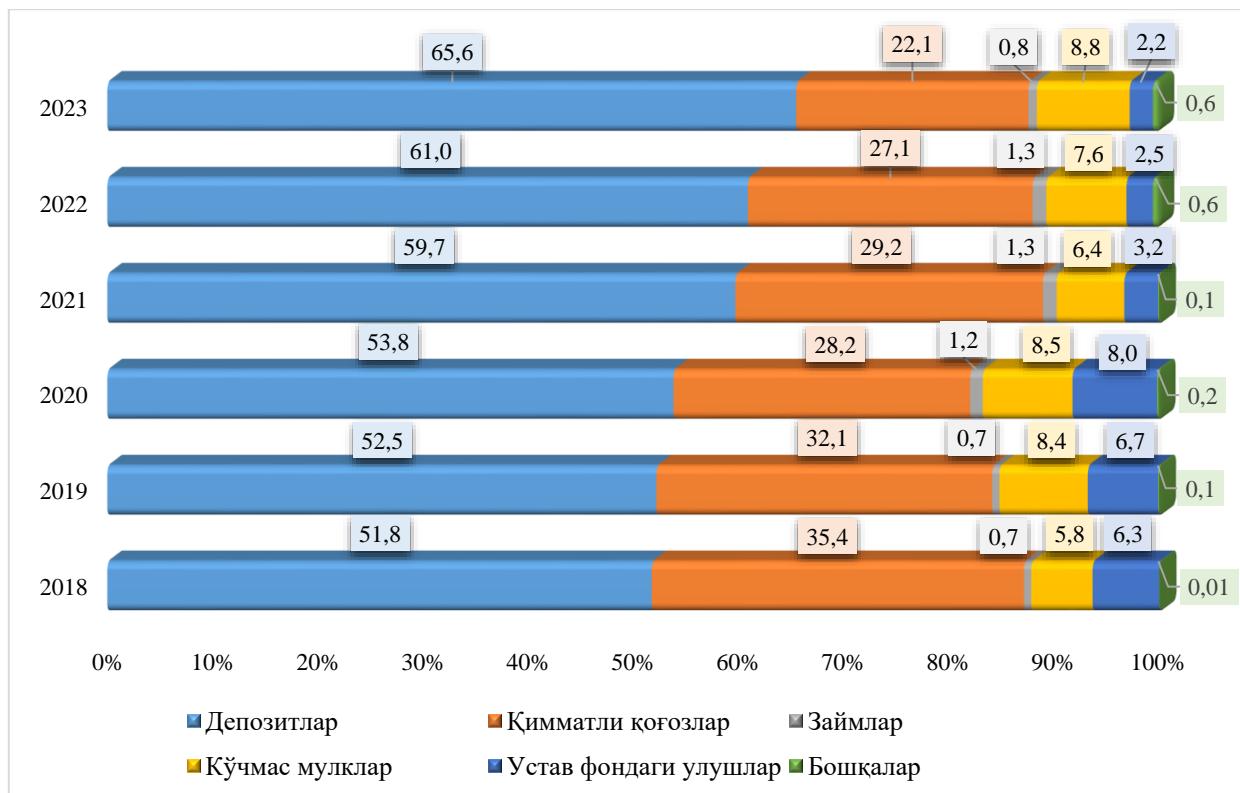

1-расм. Суѓурта компанияларининг инвестиция портфели ҳажмларининг ўзгариш динамикаси¹³⁶ (млрд.сўмда)

Йиллар давомида суѓурта компаниялари томонидан инвестиция портфели ошиб бормоқда. Авваламбор суѓурта компаниялари ўз маблағлари ҳисобидан инвестиция фаолиятларини олиб боришади, сабаби бўш турган маблағлар орқали суѓурта компаниялари қўшимча маблағларни ишлаб топишмоқда. Бу биринчи томондан суѓурта компаниясига қўшимча даромад олишга, иккинчидан келажакда юз бериши мумкин бўлган заарларни қоплашда қўшимча манба сифатида фойдаланиши мумкинлиги билан муҳим молиявий дастак ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан инвестицион фаолият билан шуғулланишини ҳар томонлама қўллаб-қўvvatлаш муҳим саналади. Шунингдек, шу нарсани ёдда тутишимиз керакки, суѓурта компанияси учун суѓурта фаолияти бирламчи, инвестицион фаолият эса иккиламчи. Юқорида айтилганидек бу фаолиятлар бирдек суѓурта компанияси ва суѓурта тизими учун муҳим саналади.

1-расм маълумотларидан қўришимиз мумкинки, йиллар давомида суѓурта компанияларининг инвестицион портфели ўсиш тенденциясини намоён этиб келмоқда. Бу ўсиш сифат жиҳатдан яхшиланганини ҳам қўришимиз мумкин. Иқтисодиётнинг бошқа соҳаларида ўсиш бир мунча секинлашган бўлсада, суѓурта соҳасида бў ўсиш барқарор давом этиб келмоқда. 2017 йилда суѓурта бозори субъектларининг умумий инвестиция портфели 1482,5 млрд.сўмни ташкил этган бўлса, 2023 йилда бу кўрсаткич 6149,9 млрд.сўмни ташкил этган, яъни охирги олти йилда 4,1 бааварга ўстанлигини қўришимиз мумкин.

¹³⁶ Ўзбекистон Республикаси Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди <https://napp.uz/ru/pages/statistics-and-analysis-for-im>

2-расм. Суғурта компаниялари томонидан қилинган инвестицияларнинг таркибий ўзгариш динамикаси (фоизда)¹³⁷

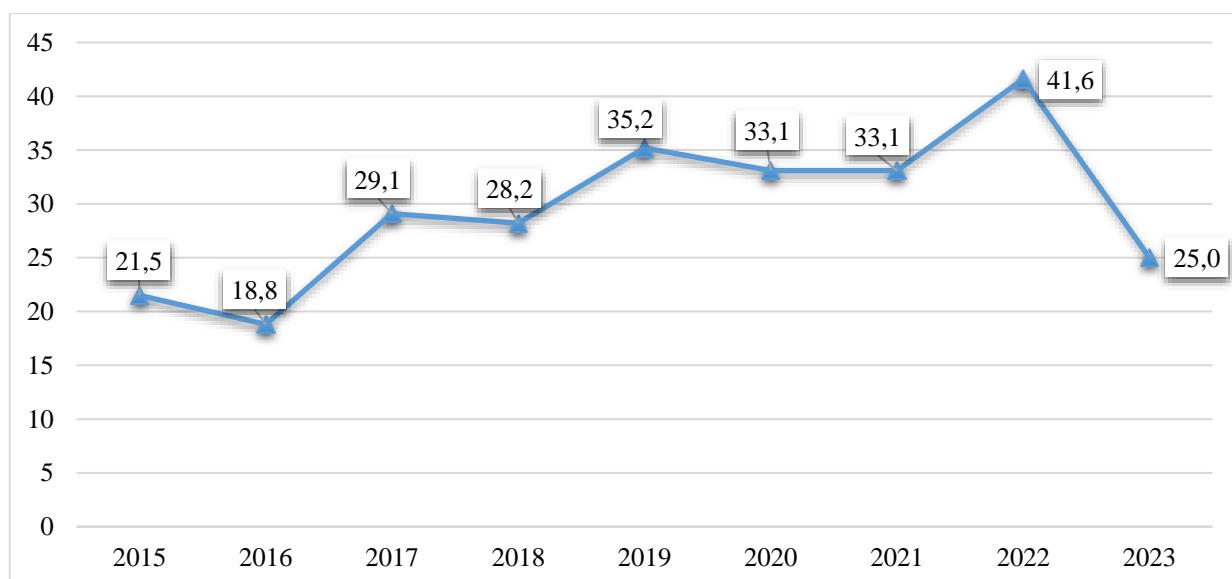
Кўрсаткичларнинг сифат жиҳатдан ўсганлигини эса 2-расмдан кўришимиз мумкин бўлади. йиллар давомида суғурта компанияларининг асосий инвестиция воситалари асосан икки объектга инвестиция қилинган. Булар тижорат банкларининг қисқа ва узоқ муддатли депозитлари ва акциядорлик жамиятларининг қимматли қоғозлари ҳисобланади. Бундай ҳолатни биз қўйидагилар орқали изоҳлашимиз мумкин бўлдаи. Биринчидан, албатта бу ерда маҳсус ваколатли давлат органи томонидан ўрнатилган меъёрлар асосида шаклланиши, сабаби бу меъёрлар суғурта компаниялари томонидан инвестицион сиёсаларини диверсификация асосида йўналтиришларини таъминлаб беради. Сабаби даромад юқори бўлган инвестицион йўналишларда риск ҳам юқори ҳисобланади. Буларни маълум даражада тартиб солиш муҳим саналади. Шу сабабли суғурта компанияларининг инвестицион портфелида риск даражаси паст бўлган инвестиция инструментлари етакчик қиласи. 2023 йил якунлари бўйича тижорат банкларининг қисқа ва узоқ муддатли депозитлари салмоқни ўринни эгалламоқда, яъни улар умумий инвестиция таркибида 65,6 фоизни (4037,3 млрд.сўм) ташкил эган ҳолда етакчилик қилмоқда. Бунинг сабаби тижорат банкларининг депозитлари ҳозирги кунда рисклилик даражаси паст инвестиция инструментларини ташкил этади. Шунингдек, уларнинг талаб қилиб олгунча бўлган шакллари (муддатли ва муддатсиз) суғурта компаниялари учун ўз жозибадорлигини намоён этиб келмоқда.

Иккинчи ўринда акционерлик жамиятларининг қимматли қоғозларига қилинган инвестициялар эгаллашмоқда. Уларнинг кўрсаткичи йил якунлари бўйича 22,1 фоизни (1357,4 млрд.сўм) ташкил қиласи. Бунга асоссан маҳсус ваколатли давлат органи томонидан ўрнатилган меъёрлар таъсир қўрсатмоқда. Сабаби ҳамма активларни банк депозитларига қўйиб бўлмаслиги, суғурта компанияларининг фонд бозоридаги фаол иштирокини таъминламоқда. Кейинги ўринларда кўчмас мулк бозорида кўзатилаётган

¹³⁷ Ўзбекистон Республикаси Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди <https://napp.uz/ru/pages/statistics-and-analysis-for-im>

барқарорлик суғурта компаниялари кўчмас мулкларга инвестицияси таъминлаб келмоқда, 2023 йил якунлари бўйича уларнинг умумий инвестиция портфелидаги улуши 8,8 фоизни (539,4 млрд.сўм) ташкил этган ҳолда ўсиш тенденцияларни намоён этиб келмоқда. Кейинги ўринларда суғурта компанияларининг бошқа хўжалик юритувчи субъектларининг устав фондидағи иштироки эгаламоқда, 2023 йилда бў кўрсаткич умумий инвестиция портфелида 2,2 фоизни (134,7 млрд.сўм) ташкил этган. Субъектларнинг юқори даромад олишлари суғурта компанияларининг бу йўналишларда ҳам инвестицион фаолиятларини фаоллашувига олиб келмоқда.

Суғурта соҳасининг мамлакат иқтисодиётида ривожланиши таҳлил қилас эканмиз суғурта мукофотларининг зааралик кўрсаткичини четлаб ўтиб бўлмайди, бу кўрсаткич суғуртанинг ривожланганлигини ва унинг иқтисодиётда заарларни қоплаб беришдаги ўрнини яққол тасвирлайди. Бу кўрсаткич жами ялпи суғурта қопламаларининг ялпи суғурта мукофотлари нисбати асосида ҳисоблаб чиқарилади ва қўйидаги кўринишда акс эттирилади (3-расм).

3-расм. Суғурта бозори бўйича суғурта мукофотларининг зааралик даражаси, (фоизда)¹³⁸

Олиб борилган ҳисоб-китоблар ва таҳлилларга таянган ҳолда шуни таъкидлашимиз мумкинки, миллий суғурта хизматлар бозоримизда суғуртанинг зааралик даражаси 2023 йилда 25,0 фоизни ташкил этган бу ўтган йилга нисбатан 60 фоиз камдир (2022 йилда 41,6 фоиз бўлган). Юқорида таъкидланганидек, 2022 ва 2023 йилларда ҳаёт суғурта соҳасида юз берган туб ўзгаришлар жамғарип бориладиган суғурта турлари бўйича имтиёзларнинг бекор қилиниши ва суғурта мукофотларини кўплаб қайтарилиши суғурта қопламаларининг умумий нисбатда кўпайишига сабаб бўлганди. Шунингдек, 2023 йилда йиғилган суғурта мукофотлари бўйича тариф ставкалари анчагина пасайиш тенденциясини намоён этган. Бу ўз навбатида салоҳиятли суғурталанувчиларнинг суғурталаш салоҳиятларини ошишидан далолат беради, шунингдек суғурта хизматлар бозорида соғлом рақобат мухити шаклланаётганлигини гувоҳи бўлишимиз мумкин. Рақобат асосан хусусий суғурта компаниялари орасида юз бермоқда. Сабаби хусусий суғурта компаниялари суғурта тарифларини туришида давлат иштирокидаги суғурта компанияларига нисбатан анча мустақил ҳисобланишади.

¹³⁸ Ўзбекистон Республикаси Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди <https://napp.uz/ru/pages/statistics-and-analysis-for-im>

Хулоса ва таклифлар.

Шундай қилиб, кўйидаги хулосаларни чиқаришимиз мумкин. Замонавий шароитда молиявий барқарорликни таъминлашнинг энг муҳим омилларидан бири сифатида мувозанатли суғурта портфелини шакллантиришнинг аҳамияти ошиб бормоқда. Бироқ, маҳаллий адабиётларда суғурта портфелини фақат ушбу йўналишда, яъни суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигига таъсир қилувчи омиллар нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Бугунги кунда миллий суғурта компанияларининг суғурта портфелининг сифати ва тузилмаси оптимал эмас, шунинг учун улар ушбу кўрсаткичларни бозор шароитларига, уларнинг молиявий ва ташкилий имкониятларига қараб мослаштироқдалар.

Кўпгина иқтисодчи олимлар ишларининг таҳлили шуни кўрсатадики, ҳозирда суғурта портфелини бошқаришнинг алоҳида тизимли ёндашув йўқ. Назария амалиётдан орқада қолмаслиги учун суғурта портфелининг фаолиятини баҳолаш ва унинг оптимал тузилишини аниқлашнинг комплекс тизимини ишлаб чиқиш керак. Ушбу муаммо ривожланаётган суғурта бозори ва мамлакатнинг иқтисодий барқарорлигини таъминлашда долзарб ҳисобланади. Шундай қилиб, ушбу соҳада кейинги илмий тадқиқотлар ўтказиш ва назарий бўшлиқларни тўлдириш муҳим аҳамият касб этади.

Шуни таъкидлаш керакик, суғурта портфелини шакллантиришда мавжуд муаммолар ва техник қийинчиликларга қарамай миллий суғурта компаниялари мувозанатлашган суғурта портфелини шакллантиришга эришмоқдалар.

Шундай қилиб, кўйидагича хулоса қилишимиз мумкин: оптимал суғурта портфелини шакллантириш нафақат суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигини таъминлаш усули, балки унинг бозор шароитдаги фаолияти учун ҳам зарурдир.

Адабиётлар / Литература/ Reference:

- Abdurahmonov, I. (2020). *Efficiency of organizing the activities of insurance intermediaries in the development of insurance sector. International Finance and Accounting*, 2020(1), 5.
- Abdurakhmonov PhD, I. (2020). *Impact of insurance services on the development of real sector enterprises. International Finance and Accounting*, 2020(6), 7.
- Abdurakhmonov, I. (2020) "Prospects for applying new marketing technologies in the insurance industry," *International Finance and Accounting*: Vol. 2020: Iss. 4, Article 6. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss4/6>.
- Abdurakhmonov, I. (2020) "Regulation of the insurance market and implementation of effective mechanisms of prudential control," *International Finance and Accounting*: Vol. 2020: Iss. 2, Article 10. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss2/10>
- Abdurakhmonov, I. (2020). *Methods and approaches to evaluating the insurance industry efficiency. International Finance and Accounting*, 2020(3), 7.
- Abduraxmonov, I. (2022). Sug'urta sohalarining shakllanish tendensiyalari. *MOLIYA VA BANK ISHI*, 8(3), 60-67.
- Abduraxmonov, I., Abduraimova, M., & Abdullayeva, N. (2018). *Sug 'urta nazariyasi va amaliyoti. O'quv qo'llanma. Toshkent.* IQTDISOD-MOLIYA.
- Ilyas, A. (2018). *Competition in the insurance market of Uzbekistan. Asian journal of management sciences & education*, 7(2), 56-61.
- Ilyas, A. (2018). *Insurance market analysis methods: case-study from Uzbekistan. SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 7(1), 59-68.
- Ilyas, A. (2019). *Fair tariff policy in insurance: Theory and methods of calculation. SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 8(2), 20-27.
- Khurshidovich, A. I. (2021). *Issues of innovative development of insurance in Uzbekistan. International Journal of Management IT and Engineering*, 11(7), 91-96.

Абдурахмонов И.Х. (2020) Ислом сұғуртаси ёки тақафулнинг назарий-иқтисодий асослари ва амалга ошириш моделлари таҳлили. "Moliya va bank ishi" илмий журнал. № 6 (2020). 80-87.

Абдурахмонов И.Х. (2020) Сұғурта соҳасида маркетингнинг янги технологияларини қўллаш истиқболлари. "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий журнали. №4, 1-10 б.

Абдурахмонов И.Х. (2022) Сұғурта соҳасида рақамли технологияларни қўллаш истиқболлари. "Moliya va bank ishi" илмий журнал. №1, 95-99 б.

Абдурахмонов И.Х. (2022) Сұғурта соҳасида янги рақобат кўринишлари: назарий асос ва иқтисодий таҳлил. "Moliya va bank ishi" илмий журнал. №2, 145-150 б.

Абдурахмонов, И. (2020). Сұғурта бозорини тартибга солиш ва пруденциал назоратнинг самарали механизмларини жорий этиш, "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали, 2.

Абдурахмонов, И. (2022). Сұғурта соҳасида рақамли технологияларни қўллаш истиқболлари. MOLIYA VA BANK ISHI, 8(1), 95-99. Retrieved from <https://journal.bfa.uz/index.php/bfaj/article/view/82>.

Абдурахмонов, И. (2024). Сұғурта бозори: замонавий ҳолат ва ривожланиши тенденциялари. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(4), 309-319.

Абдурахмонов, И.Х. (2010). Ўзбекистон Республикасида жавобгарликни сұғурталашнинг амалиётини тақомиллаштириш. Автореф. дисс... и. ф. н, 26.

Абдурахмонов, И.Х. (2018). Сұғурта назарияси ва амалиёти. Ўқув қўлланма. -Т.: "Иқтисод-Молия" нашриёти, 23-24.

Абдурахмонов, И.Х. (2019). Теория и практика страхования. Учебник/-Т.:«Иқтисод молия», 353-354.

Абдурахмонов, И.Х. (2023). Ўзбекистон Республикасида сұғурта тармоқларини ривожлантиришининг концептуал асослари. Автореферат дисс... и. ф. д, 78.

Абдурахмонов, И.Х. (2024). Сұғурта соҳасининг самарадорлигини баҳолаш. TADQIQOTLAR. UZ, 37(6), 161-167.

Ефимов С.Л. (1996) Портфель страховой / Экономика и страхование: Энциклопедический словарь. -Москва: Церих-ПЭЛ, - С. 385. - 528 с.

Жигас М.Г. (2009) Финансы страховых предприятий. - Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2009. - 396 с.

Рейтман Л.И. (1992) Страховое дело / под ред. Рейтмана Л.И. М.: «Финансы и статистика», 524 с.

Рубин Ю.Б., Солдаткин В.И. (1994) Страховой портфель / отв. ред., -М.: Соминтек. 640 с.

Рязанцев Р.А. (2009) Страховой портфель страховой организации: теоретический аспект / Известия ИГЭА. № 4 (66) 34-37 с.

Собиров Ҳ.Р. (1998) Сұғурта: 100 савол ва жавоб. -Т.:“Меҳнат”. - 160 б.

Чалдаева Л.А. (2011) Страховой портфель, его качественные и количественные характеристики. Финансы и кредит. 12 (444). 1-3 с.

Яшина Н.М. (2007) Обеспечение финансовой устойчивости страховой организации: теория, методология и практика: автореф. дис. д-ра экон. наук. М., 28 стр.